

ШМОРГУН Я. О.,
аспірантка кафедри теорії права
та міжнародних відносин
(Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»)

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.1.6>

РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ, СВОБОД ТА ОBOB'ЯЗКІВ ЯК ЗАГАЛЬНОДЕМОКРАТИЧНА ТЕНДЕНЦІЯ

У статті досліджено конституційні права, свободи та обов'язки в контексті теорії держави і права, тенденцій розвитку держави і громадянського суспільства. Проаналізовано конституційні основи як концепцію теорії держави і права, що включає визначення конституцією головних завдань, цілей держави, напрямів її діяльності, принципів взаємовідносин із громадянами. Визначено особливості змісту конституційних прав, свобод і обов'язків громадян у концептуальних положеннях теорії держави і права. Виокремлено характерологічну особливість – стабільність, з'ясовано її вплив у конкретний історичний період. Класифіковано як характерологічну особливість конституційних прав, свобод і обов'язків, що нерозривно пов'язано з їхньою стабільністю, поняття «динамізм». Зроблено узагальнення, що динамізм конституційного статусу громадян має специфічні характерологічні особливості. Класифіковано аспекти розвитку конституційних прав, свобод і обов'язків громадян у контексті концептуальних положень теорії держави і права. Досліджено, що національні конституції передбачають право на вибір професії, роду діяльності і занять. Показано, що це право в правовому контексті є рівним для всіх громадян. Втім, звісно, воно має для різних груп населення, різних громадян специфічний соціальний зміст: можливості у громадян для реалізації цього права не однакові. Доведено, що це зумовлено такими особистісними факторами, як рівень і вид здобутої освіти, набутої професії, місце мешкання, де проживає громадянин, суспільними потребами, які не завжди можуть збігатися з особистими стремліннями громадян, та іншими обставинами. Узагальнено в контексті теорії держави і права, що соціальний зміст конституційних та інших прав, свобод і обов'язків є визначальним і найбільш активним у розвитку, і тому еволюція конституційних і галузевих прав, свобод і обов'язків громадян відбувається саме через наповнення їх соціального змісту. Виокремлено ще один важливий аспект розвитку прав, свобод і обов'язків, який пов'язаний зі зміною їхнього правового статусу. Доведено, що така правова ситуація настає тоді, коли кількісні зміни в соціальному розвитку прав, свобод і обов'язків переростають на якісні і потребують відповідного, адекватного правового відображення.

Ключові слова: держава, громадянське суспільство, права і обов'язки громадянина, конституційні права.

Shmorgun Ya. O. The development of constitutional rights, freedoms and responsibilities as a democratic trend

The article examines constitutional rights, freedoms and responsibilities in the context of the theory of state and law, trends in the development of the state and civil society. The constitutional foundations are analyzed as a concept of the theory of the state and law, which includes the definition by the constitution of the main

tasks, goals of the state, directions of its activity, principles of relations with citizens. The peculiarities of the content of constitutional rights, freedoms and responsibilities of citizens in the conceptual provisions of the theory of state and law are determined. The characterological feature – stability is singled out, its influence in a concrete historical period is found out. It is classified as a characterological feature of constitutional rights, freedoms and responsibilities, which is inextricably linked to their stability, namely – the concept of “dynamism”. It is generalized that the dynamism of the constitutional status of citizens has specific characterological features. Aspects of the development of constitutional rights, freedoms and responsibilities of citizens in the context of the conceptual provisions of the theory of state and law are classified. It is studied that national constitutions provide for the right to choose a profession, type of activity and occupation. It is shown that this right in the legal context is equal for all citizens. However, of course, it has a specific social meaning for different groups of the population, different citizens: the opportunities for citizens to exercise this right are not the same. It is proved that this is due to such personal factors as the level and type of education, profession, place of residence where the citizen lives, social needs, which may not always coincide with the personal aspirations of citizens, and other circumstances. It is generalized in the context of the theory of state and law that the social content of constitutional and other rights, freedoms and responsibilities is decisive and most active in development, and therefore the evolution of constitutional and sectoral rights, freedoms and responsibilities of citizens occurs through the filling of their social content. Another important aspect of the development of rights, freedoms and responsibilities, which is associated with the change of their legal status. It is proved that such a legal situation occurs when quantitative changes in the social development of rights, freedoms and responsibilities grow into qualitative ones and require appropriate, adequate legal reflection.

Key words: *state, civil society, citizens' rights and responsibilities, constitutional rights.*

Постановка проблеми. Право як соціальний регулятор впливає на свідомість і поведінку людей. Між правом як системою та людиною існують складні соціальні зв'язки, які законодавчо фіксуються державою у формі юридичних прав і обов'язків, що утворюють правовий статус людини, який є однією з найважливіших політико-правових категорій, нерозривно пов'язаною з соціальною структурою суспільства, рівнем демократії, станом законності. В умовах суспільства правовий статус розкриває становище людини як представника певної соціальної групи, її місце в історично конкретній системі виробництва, політичній структурі суспільства [1; 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню розвитку і тенденцій у конституційних правах і обов'язках людини і громадянина в різні роки опрацьовували як зарубіжні Р. Алексі [1], В. Брюггер [2], Т. Кемпбелл [4], так і вітчизняні науковці Д.А. Гудима [3], П. Рабінович [5], Д. Раз [6], Ю.С. Разметаєва [7], Р. Циппеліус та інші. У зв'язку з постійним удосконаленням і новітніми трансформаціями досліджувана проблематика зберігає актуальність і в незалежній Україні.

Проблема поєднання прав і обов'язків включає питання їх кореспондування і збалансованості. Закономірністю розвитку правового статусу людини є відповідний, збалансований, справедливий розподіл і поєднання її прав і обов'язків. Відповідність, збалансованість прав і обов'язків динамічні, рухливі так само, як ті чинники й обставини, що визначають еволюцію правового статусу людини. Розвиток суспільства, розширення меж свободи його членів, підвищення відповідальності особистості вимагають постійного пошуку найбільш оптимального співвідношення прав і обов'язків із позицій виявлення оптимального поєднання загальносуспільних, групових і особистих інтересів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження новітніх тенденцій і теоретичне обґрунтування конституційних прав, свобод і зобов'язань людини.

Результати дослідження. Розвиток правового статусу відбувається на конституційній основі. Конституційні основи – поняття містке, яке включає в визначення конституцією головних завдань, цілей держави, напрямів її діяльності, принципів взаємовідносин з громадянами та іншими особами. Суттєве значення в числі конституційних основ правового статусу громадян мають їхні основні права, свободи і обов'язки. Це становить ядро, серцевину правового статусу. Таке місце конституційних прав, свобод і обов'язків громадян у структурі правового статусу визначається соціальними і правовими особливостями конституційних прав, свобод і обов'язків громадян.

Ці особливості зумовлені, перш за все, характером і значимістю відповідних суспільних відносин, соціальним змістом і формою їх правового закріплення, а також місцем конституційних прав, свобод і обов'язків, їх роллю стосовно інших прав і обов'язків громадян.

У системі соціальних можливостей особистості, що складаються в суспільстві, виділяються основні, які найбільш повно і глибоко висловлюють суть взаємовідносин суспільства й особистості, держави і громадян, законодавець закріплює їх юридично в конституції (основному законі) держави [2].

Згадані особливості змісту конституційних прав, свобод і обов'язків громадян визначають ще одну дуже важливу їхню властивість – стабільність, їх дія розрахована на цілком конкретний історичний період. Однак це не значить, що вони не розвиваються. Динамізм – характерна особливість конституційних прав, свобод і обов'язків, нерозривно пов'язана з їхньою стабільністю. Однак динамізм конституційного статусу громадян специфічний. Варто розрізняти такі аспекти розвитку конституційних прав, свобод і обов'язків громадян. Перший аспект полягає в розвитку їх соціального змісту, реальному збагаченні конституційних прав, свобод і обов'язків, що не потребує зміни їх правового змісту [8].

Так, конституції передбачають право на вибір професії, роду діяльності і занять. Це право в правовому контексті є рівним для всіх громадян. Втім, звісно, воно має для різних груп населення, різних громадян специфічний соціальний зміст: можливості у громадян для реалізації цього права не однакові. Це зумовлено такими особистісними факторами, як рівень і вид здобутої освіти, набутої професії, місце мешкання, де проживає громадянин, суспільними потребами, які не завжди можуть збігатися з особистими прагненнями громадян, та іншими обставинами. Соціальний зміст конституційних та інших прав, свобод і обов'язків є визначальним і найбільш активним у розвитку, тому еволюція конституційних і галузевих прав, свобод і обов'язків громадян здійснюється через наповнення їх соціального змісту.

Ще один аспект розвитку конституційних прав, свобод і обов'язків пов'язаний зі зміною їх правового змісту. Така необхідність настає тоді, коли кількісні зміни в соціальному розвитку конституційних прав, свобод і обов'язків переростають в якісні і потребують відповідного, адекватного правового відображення [6].

Розвиток конституційних прав, свобод і обов'язків відображає загальну тенденцію до розширення свободи людини в суспільстві, удосконалення демократії. Конституційний статус громадянина стає більш змістовним, вагомим, збагачується за рахунок нових основних прав, свобод і обов'язків громадян, утворюючи ядро правового статусу громадян, конституційні права, свободи та обов'язки служать базою, є визначальними, вирішальними для всіх галузевих прав, обов'язків [7].

Правовий статус громадян відображає соціально-економічну природу держави, яка створила необхідні умови і передумови для гармонійного розвитку особистості. Володіючи порівняною постійністю, стабільністю, правовий статус є усталеним. Правовий статус громадян збагачується в міру зміцнення демократії, розширюючи можливості громадян активніше брати участь в управлінні суспільством і державою, господарському і культурному житті суспільства, повніше задовольняти потреби, всебічно розвивати власні здатності [3].

На підставі предмета нашого дослідження можна визначити, що правовий статус громадянина і правовий статус людини співвідносяться як частина і ціле, тому що правовий статус людини – інтеграційна категорія, що відображає взаємини особистості і суспільства, громадянина і держави, індивідууму і соціуму, інші соціальні зв'язки, тоді як поняття статусу громадянина входить до поняття правового статусу людини як один із видів цього статусу. Загальний правовий статус – це й є статус особи як громадянина держави, члена суспільства, що закріплено конституцією держави і не залежить від різних поточних обставин, є однако-вим й єдиним для всіх, характеризується узагальненістю, порівняною статичністю [4].

Висновки. Права й обов'язки, які надані і гарантовані всім і кожному Основним законом країни, становлять зміст такого статусу. Перетворення цього змісту залежить від волі законодавця, а не від кожної окремої особи. Суб'єкти права різноманітні, з безліччю особливостей, відмінностей, загальний правовий статус не в змозі врахувати все, тому до них не належать численні суб'єктивні права й обов'язки, які постійно виникають і припиняються в суб'єктів залежно від їхньої діяльності, характеру правовідносин, в які вони вступають, інших ситуацій. Якби всі ці права й обов'язки були б включені до поняття загального статусу громадянина, то сам цей статус вийшов би вкрай нестабільним і невизначеним. Він уже не був би єдиним. Загальний правовий статус є вихідним, базовим для всіх інших, за яким саме можна судити про характер, соціальну природу, рівень демократичності суспільства.

Список використаних джерел:

1. Алексі Р. Теорія дискурсу та права людини. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 73–98.
2. Брюггер В. Відображення людини у концепції прав людини. *Людина і політика*. 2003. № 1. С. 54–69.
3. Гудима Д.А. Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження. Львів : Край, 2009. 292 с.
4. Кемпбелл Т. Права людини: демократичний шлях. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 33–50.
5. Рабінович П. Філософія прав людини у Конституції України. *Юридический вестник*. 1997. № 2. С. 57–59.
6. Раз Д. Права людини в новому світовому порядку / пер. з англ. В.С. Бігун. Київ; Чернівці, 2010–2011. Т. 8–9. С. 7–18.
7. Разметаєва Ю.С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства : монографія. Харків : Финарт, 2013. 196 с.
8. Циппеліус Р. *Філософія права* / пер. з нім. Київ : Тандем, 2000. 300 с.

